

KLAUSIMŲ FORMOS ĮTAKA VAIKŲ PASAKOJIMŲ TIKSLUMUI

Ilona Čėsniėnė

Doktorantė
Vilniaus universitetas
Bendrosios psichologijos katedra
Didlaukio g. 47, 08303 Vilnius
Tel. 267 52 54
El. paštas: i.cesna@delfi.lt

Daugelio empirinių tyrimų duomenys patvirtino, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai gali gana tiksliai prisiminti reikalingą informaciją, tačiau būtina atsižvelgti į vaikų parodymų tikslumui turinčius įtakos veiksnius. Šiame straipsnyje aptariamas vienas iš svarbiausių tokių veiksnių – klausimų formulavimas. Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kokią įtaką ikimokyklinio amžiaus vaikų pasakojimų tikslumui turi įvairios klausimų formos ir nustatyti, kaip vaikų pasakojimų tikslumas priklauso nuo pasakojimo turinio. Tyrimė dalyvavo 6–7 metų vaikai. Jie buvo dukart apklausti apie Kalėdų šventę darželyje. Tyrimo rezultatai rodo, kad vaikų pasakojimų tikslumas priklauso nuo klausimų formos: vaikai dažniau rinkosi neteisingą atsakymą į uždarus klausimus ir atsakymą „nežinau“ – į atvirus klausimus. Be to, nustatyta, kad vaikų prisiminimų tikslumas priklauso nuo pokalbio objekto: tiksliausi vaikų prisiminimai yra apie veiksmus, o netiksliausi – apie aplinkos detales ir pokalbius. Remiantis šio tyrimo rezultatais trumpai aptariamos praktinės vaikų liudytojų apklausos atlikimo rekomendacijos.

Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, ikiteisminio ir teismo tyrimo pareigūnai neretai susiduria su vaikais liudytojais. Nors vaikai teikia parodymus įvairiose bylose, ypatingo teisininkų ir visuomenės dėmesio sulaukia atvejai, kai vaikai pasakoja apie patirtą fizinę arba seksualinę prievartą. Daugelis autorių pažymi, kad priešingai nei fizinės prievartos atveju, įtarus seksualinę prievartą prieš vaikus, šį faktą gana sudėtinga įrodyti, kadangi dažnai trūksta aiškių medicininių įrodymų, be to, neretai vienintelis ir pagrindinis informacijos apie prievartą šaltinis yra pats vaikas arba liudytojai būna kiti vaikai (Lamb et al., 2000; Geddie et al., 2000). Tačiau teismui ne visada pavyksta nustatyti

tiesą, kadangi susiduriama su vaikų parodymų tikslumo problema (Ochsner et al., 1999).

Daugelio empirinių tyrimų duomenys patvirtino, kad net ikimokyklinio amžiaus vaikai gali gana tiksliai prisiminti reikalingą informaciją (Godman et al., 1994; Fivush et al., 2002), tačiau būtina atsižvelgti į vaikų parodymų tikslumui turinčius įtakos kognityvinius, motyvacinius ir socialinius veiksnius (Bruck et al., 1997; Endres et al., 1999; Kapardis, 1999; Quas et al., 1997)¹. Pas-

¹ Platesnė šių veiksnių apžvalga pateikiama I. Čėsniėnės straipsnyje „Vaikų parodymus lemiantys psichologiniai veiksniai“ (Jurisprudencija. 2003, t. 41 (33), p. 106–117).

taruoju metu kaip vienas iš svarbiausių veiksmų yra išskiriamas klausimų formulavimas (Fivush et al., 2002; Goodman, Schaaf, 1997; Hershkowitz, 2001; Poole, Lamb, 1998). Nagrinėjant šį veiksnių svarbiausia yra nustatyti, kaip klausimo sintaksė susijusi su pasakojimų tikslumu ir kaip tinkamai suformuluoti klausimus, norint gauti tiksliausius ir išsamiausius vaikų liudytojų pasakojimus.

Teisės psichologijos literatūroje paprastai išskiriamos dvi pagrindinės klausimų formos: atviri ir uždari klausimai. Atviri klausimai nepateikia atsakymo alternatyvų (Gee et al., 1999). Šių klausimų spektras yra platus: vieni jų reikalauja aprašymo ar paaiškinimo (t. y. atsakymo, kuris susideda iš daugelio žodžių), kiti akcentuoja tam tikrą detalę ir atsakant į juos užtenka frazės ar net vieno žodžio. Pastarieji dažnai vadinami „K“ klausimais (angl. *Wh-questions*) (Savvitz, Lyon, 2002) arba atvirais „K“ klausimais (Fivush et al., 2002). Nustatyta, jog užduodant atvirus klausimus ir sudarant sąlygas laisvai pasakoti, vaikų pasakojimų tikslumas yra gana didelis (Poole, Lamb, 1998). Tačiau vaikai, ypač ikimokyklinio amžiaus, retai kada pateikia išsamius atsakymus į tokius klausimus (Ceci, Bruck, 1995), todėl norint gauti daugiau informacijos iš vaikų liudytojų, dažnai tenka užduoti uždarus klausimus.

Uždari klausimai, kitaip nei atviri, pateikia galimo atsakymo variantą (-us) (Gee et al., 1999; Goodman, Schaaf, 1997). Tokių klausimų grupei priskiriami „taip – ne“, priverstinio pasirinkimo, daugiaprasmiai² ir kiti klausimai, menantys tokią informaciją, kurios dar nepaminėjo apklausiamasis. Neretai šie klausimai dar vadinami atsakymą menančiais (angl. *leading*) klausimais.

² Daugiaprasmiai klausimai yra tokia, kuriuose klausama dviejų ar daugiau skirtingų dalykų („Ar tu buvai namie, o tavo sesė buvo sode?“).

Pareigūnams nerekomenduojama užduoti liudytojams tokius klausimus (o Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 183 str. tai griežtai draudžia!), tačiau daugumą klausimų, užduodamų ikiteisminiame ir teisminiame nagrinėjime, galima apibūdinti kaip atsakymą menančius. Pavyzdžiui, jei vaiko klausama: „Kas atsitiko, kai tu buvai su dėde X?“, jau daroma prielaida, kad vaikas buvo su dėde X ir kažkas atsitiko. Net klausimas „Kas atsitiko?“ leidžia suprasti, kad kažkas atsitiko. Todėl mokslinėje literatūroje kalbant apie uždarus klausimus dažnai minimos tokios sąvokos kaip „teisingą atsakymą menantys klausimai“, „klaidingą atsakymą menantys / klaidinantys (angl. *misleading*) klausimai“ arba (daug bendresnė) „įtaigūs klausimai“.

Nustatyta, kad įtaigių klausimų uždavimas sumažina vaikų pasakojimų tikslumą (Bruck, Ceci, 1995; Fivush et al., 2002). Aiškinantis šio reiškinio priežastis, būtina atsižvelgti į dvi svarbias aplinkybes. Pirmą, ikimokyklinio amžiaus vaikams gali būti ypač sunku atsakyti į „taip – ne“ klausimus, kadangi vaikai tokią klausimo formą supranta kaip būtina reikalaujančią atsakymo ir todėl nori pateikti atsakymą net ir tais atvejais, kai jo nežino. Todėl vaikai retai kada į uždarus klausimus atsako „Nežinau“, nors uždavus atvirus klausimus jie nevengia tokio atsakymo (Peterson et al., 1999).

Antra, vaikų parodymų tikslumas sumažėja ne tik tada, kai užduodami įtaigūs klausimai, bet ir tada, kai šie klausimai yra pakartojami tos pačios arba kitų apklausų metu (Waterman et al., 2001). Šiuo atveju vaikai mano, kad jei apklausėjas užduoda tuos pačius klausimus, tai reiškia, kad jam nepatiko pirmasis atsakymas. Todėl vaikai, atsižvelgdami į situacijos socialinius poreikius, yra linkę pakeisti savo atsakymus, kadangi nori pateikti apklausėjui tokią informaciją, kurią, jų nuomone, jis tikisi išgirsti.

Pakartotinis klausimų uždavimas sukėlė karštas mokslininkų diskusijas. Vieni autoriai nurodo, kad pirmosios apklausos metu vaikų parodymai būna tiksliausi, kadangi taip išvengiama įtaigaus klausinėjimo neigiamo poveikio pasakojimo tikslumui pakartotinėje apklausoje (Bruck, Ceci, 1995). O kiti mano, kad vaikus būtina apklausti antrąkart, kadangi tai jiems padeda prisiminti svarbias įvykio detales (Brainerd, Ornstein, 1991). Akivaizdu, kad pakartotinė apklausa nesumažina vaikų pasakojimų tikslumo. Jei jos metu užduodami atviri klausimai, vaiko pasakojimai išlieka gana tikslūs. Tokia apklausa netgi gali padėti prisiminti (Fivush et al., 2002). Todėl pagrindinė problema yra ne vaikų apklausų skaičius, o klausimų formulavimas.

Tačiau tiriant klausimų formos įtaką neretai pamiršamas paties klausimo turinys ir jo įtaka vaiko pasakojimui. Kai kuriose studijose buvo nustatyta, jog vaikų pasakojimų tikslumas priklauso nuo pokalbio objekto (pvz., vaiko pasakojimas bus tikslesnis apie veiksmus nei apie žmones ar aplinką) (Goodman et al., 1991; cit. pagal Peterson et al., 1999), tačiau nė viena iš jų detalčiau nenagrinėjo pokalbio objekto ir tikslumo ryšio, t. y. lieka neaišku, apie kokius žmones ar apie kokius veiksmus vaikai prisimena tiksliau.

Apibendrinant galima teigti, kad įvairios klausimų formos teisės psichologijos kontekste reikalauja detalesnio tyrimo. Be to, nėra aišku, ar Vakarų šalių mokslinių tyrimų rezultatus galima tiesiogiai perkelti Lietuvos vaikų populiacijai, kadangi germanų kalbų sintaksė (kuri yra labai svarbi formuluojant klausimus) nėra tapati lietuvių kalbos sintaksei. Todėl šio tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti, kokią įtaką Lietuvos vaikų pasakojimų tikslumui turi įvairios klausimų formos skirtingų apklausų metu bei nustatyti, kaip vaikų pasakojimų tikslumas priklauso nuo pasakojimo turinio.

Buvo suformuluotos šios hipotezės:

1. Vaikų pasakojimų tikslumas priklauso nuo pateiktų klausimų formos, t. y. vaikų atsakymai į atvirus klausimus yra tikslesni nei į uždarus (tiek pirmosios, tiek pakartotinės apklausos metu).
2. Vaikų pasakojimų tikslumas priklauso nuo pasakojimo turinio, t. y. vaikų pasakojimų tikslumas kalbant apie žmones, veiksmus ir aplinką skiriasi.

Metodika

Dalyviai. Tyrime dalyvavo atsitiktinai parinkto Vilniaus lopšelio-darželio vyriausiųjų grupių vaikai. Prieš pradėdant tyrimą tėvams buvo išdalytos anketos, kuriose jie buvo prašomi duoti sutikimą dėl vaikų dalyvavimo tyrime. Iš viso buvo pateikta 71 anketa. 57 vaikų tėvai sutiko, kiti nesutiko arba negražino anketų. Visi 57 vaikai dalyvavo pirmojoje apklausoje, tačiau paaiškėjus, kad trys iš jų nedalyvavo mus dominančiame įvykyje, ir dar trims vaikams atkritus dėl kitų priežasčių, toliau tyrime dalyvavo 51 vaikas (30 mergaičių ir 21 berniukas). Tiriamųjų amžiaus vidurkis pirmosios apklausos metu buvo 6 metai 6 mėnesiai (amžiaus ribos: 6 metai 0 mėnesių–7 metai 1 mėnuo), iš jų mergaičių vidutinis amžius buvo 6 metai 5 mėnesiai, berniukų – 6 metai 7 mėnesiai.

Užduotys ir įvertinimo būdai

Interviu. Vaikai buvo apklausiami asmeniškai, tiesiogiai. Pirmosios apklausos pradžioje, siekiant užmegzti kontaktą su vaiku, buvo kalbama apie vaiko pomėgius, norus, motyvaciją eiti į mokyklą ir pan. Taip pat kiekvienam vaikui buvo siūloma piešti ir pokalbis vyko vaikui piešiant. Vėliau buvo kalbama apie Kalėdas namuose ir taip pamažu pereinama prie pagrindinės pokalbio temos apie Kalėdų šventę darželyje.

Pirmajai apklausai buvo paruošta 16 klausimų apie šventę (žr. priedą). Pusė klausimų buvo atviri (neribojantys atsakymo), kita pusė – uždari (ribojantys atsakymo galimybes). Apklausą buvo pusiau struktūrinė, t. y. jos metu buvo pateikiami ir iš anksto paruošti klausimai (jie buvo pateikti visiems tiriamiesiems), ir papildomi klausimai, kurie leido pasigilinti ar išsiaiškinti tam tikrus vaiko pasakojimo elementus. Vidutinė pirmojo susitikimo trukmė – 40 min.

Antroji apklausa buvo struktūrinė. Jos metu kiekvienam vaikui buvo pateikta po penkis klausimus iš pirmosios apklausos: du atviri („Ką tu vaidinai per Kalėdų šventę darželyje?“ ir „Ką gavai dovanų iš Kalėdų senelio darželyje?“) ir trys uždari klaidinantys klausimai („Ar saldainių dėžutė buvo raudona?“, „Ar Kalėdų senelis buvo atėjęs su Snieguole?“, „Ar sėdėjai Kalėdų seneliui ant kelių?“). Tokių atvirų klausimų pasirinkimą lėmė jų vertinimo paprastumas, t. y. juos buvo lengviau priskirti trims atsakymų tipams („teisingi“, „neteisingi“, „nežinau“) ir palyginti su uždarų klausimų rezultatais.

Pasakojimų tikslumo vertinimas. Vaikų pasakojimų tikslumui vertinti buvo panaudotas ekspertų metodas. Vertinimas buvo sudarytas iš trijų etapų. Pirmiausia 7-ių balų vertinimo skale buvo vertinamas bendras vaiko pasakojimo tikslumas (0 = visiškai netikslus pasakojimas, 1 = netikslus pasakojimas, 2 = labiau netikslus nei tikslus pasakojimas, 3 = vidutinio tikslumo pasakojimas, 4 = labiau tikslus nei netikslus pasakojimas, 5 = tikslus pasakojimas, 6 = labai tikslus pasakojimas).

Paskui tokia pačia skale buvo vertinamas vaiko pasakojimo tikslumas pagal prisimenamos informacijos turinį (kategorijas). Atlikus vaikų pasakojimų tikslumo problemai skirtos literatūros analizę (Ochsner et al., 1999; Peterson et al., 1999; Wilhelmy et al., 2000), šiame tyrime buvo išskirtos trys pagrindinės kategorijos: pa-

sakojimo tikslumas apie įvykyje dalyvavusius žmones (kategorija „žmonės“), apie vyksmą (kategorija „vyksmas“) ir apie aplinką (kategorija „aplinka“). Dvi pirmosios kategorijos dar buvo suskirstytos smulkiau: pasakojimo tikslumas apie save patį ir kitus (priskiriami kategorijai „žmonės“) ir apie pokalbius bei veiksmus (priskiriami kategorijai „vyksmas“). Buvo iškelta prielaida, jog toks išskyrimas padės geriau išanalizuoti kiekvienos kategorijos ypatumus.

Galiausiai buvo vertinami vaiko atsakymai į atvirus ir į uždarus klausimus. Kadangi kiekvienas vaikas gavo nevienodą klausimų skaičių, siekiant palyginti visų vaikų atsakymus, jų skaitinė išraiška buvo paversta procentais, t. y. visi vaiko atsakymai (teisingi, neteisingi, „nežinau“) į atvirus klausimus sudarė 100 proc. Atsakymai į uždarus klausimus (teisingi, neteisingi, „nežinau“) taip pat sudarė 100 proc.

Atskirai buvo skaičiuojami vaikų teisingi, klaidingi ir „nežinau“ atsakymai į parinktus penkis klausimus pirmosios ir antrosios apklausos metu.

Tyrimo eiga. Vaikai dalyvavo Kalėdų šventėje darželyje. Šis įvykis kaip stimulinis buvo pasirinktas dėl savo emocinio reikšmingumo vaikams. Be to, visi vaikai turėjo galimybę aktyviai jame dalyvauti. Šventė buvo sudaryta iš dviejų svarbių dalių. Pirmosios metu vaikai vaidino paruoštą šventei vaidinimą, dainavo daineles, deklamavo eilėraščius ir šoko (trukmė – apie 20 min.). Paskui jie kvietė ateiti Kalėdų senelį. Atėjęs senelis pasakojo apie savo kelionę, klausinėjo vaikų įvairiausių dalykų, dainavo ir šoko su jais, dalijo dovanas, fotografavosi ir pan. (trukmė apie – 20 min.). Tėvai ir kiti artimieji stebėjo šventę. Šventė buvo nufilmuota.

Vaikai buvo apklausiami du kartus. Pirmoji apklausa buvo atliekama praėjus 3–4 savaitėms po įvykio. Apklausa buvo įrašoma į diktofoną. Antroji apklausa buvo atliekama po 4 mėnesių (toks laiko tarpas buvo pasirinktas dėl to, kad realiai

tiriant bylas panašiai tiek laiko praeina, kol liudytojas apklausiamas pakartotinai). Jos metu kiekvienam tiriamajam buvo užduodami penki klausimai iš pirmosios apklausos klausimų sąrašo.

Visi vaikų pasakojimai buvo perrašyti iš garsajuosčių ant popieriaus. Šiuos protokolus skaitė 2 ekspertai (turintys psichologijos magistro laipsnį) ir vertino vaikų pasakojimų tikslumą (bendrą, pagal turinio kategorijas ir pagal klausimų formas). Šie ekspertai prieš vertinimo procedūrą peržiūrėjo šventės vaizdo įrašus.

Tyrimo rezultatai

Bendras vaikų pasakojimų tikslumas

Ekspertų vertinimu, bendras vaikų pasakojimų tikslumas yra 2,73 balo, t. y. vaikų pasakojimai

yra vidutiniškai tikslūs (žr. 1-ą lentelę). Nors iš 1-os lentelės matyti, jog mergaičių pasakojimų tikslumas didesnis nei berniukų, palyginus visų vaikų pasakojimų tikslumo įverčius pagal lytį, taikant Mann–Whitney U kriterijų, statistškai reikšmingų skirtumų nebuvo gauta ($U = 224,5$, $p = 0,08$).

Kadangi ekspertų vertinimo suderinamumas yra gana geras (0,82), aptariant rezultatus naudojami jų bendro vaikų tikslumo vertinimo vidurkiai.

Vaikų atsakymų tikslumo priklausomybė nuo klausimų formos

Ekspertų vertinimu, vaikai tiek į atvirus, tiek į uždarus klausimus daugiausia pateikė teisingus atsakymus (žr. 2-ą lentelę). Siekiant nustatyti, ar vaikų atsakymų tipų į atvirus ir į uždarus klausimus

1 lentelė. Vaikų pasakojimų tikslumo įverčių vidurkiai (kiekvieno eksperto atskirai, abiejų kartu) ir ekspertų vertinimo suderinamumas

Pasakojimų tikslumas	I eksperto vertinimas		II eksperto vertinimas		Ekspert suderinamumas (Pearsono r)	Bendras ekspert vertinimas	
	M	(SD)	M	(SD)		M	(SD)
Vis vaik	2,72	(1,40)	2,74	(1,32)	0,82*	2,73	(1,30)
Mergai i	3,10	(1,21)	3,00	(1,17)	0,73*	3,05	(1,11)
Berniuk	2,33	(1,56)	2,48	(1,47)	0,89*	2,41	(1,47)

M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis; * $p < 0,01$.

2 lentelė. Vaikų atsakymų tikslumo įverčių priklausomybė nuo klausimo formos (kiekvieno eksperto atskirai, abiejų kartu) ir ekspertų vertinimo suderinamumas

Klausimo forma	Atsakym tipai	I eksperto vertinimas		II eksperto vertinimas		Ekspert suderinamumas (Pearsono r)	Bendras ekspert vertinimas	
		M	(SD)	M	(SD)		M	(SD)
Atviras	teisingi	68,04	(23,45)	69,22	(24,42)	0,95**	68,63	(23,64)
	neteisingi	10,98	(19,16)	11,37	(19,95)	0,94**	11,17	(19,27)
	„nežinau“	20,98	(13,12)	19,41	(14,82)	0,86**	20,20	(13,46)
Uždaras	teisingi	75,29	(19,53)	70,78	(22,64)	0,88**	73,04	(20,47)
	neteisingi	16,57	(18,43)	19,02	(21,28)	0,91**	17,79	(19,41)
	„nežinau“	8,14	(7,55)	10,20	(10,91)	0,62*	9,17	(8,35)

M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis; * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

mus įverčiai skiriasi, jie buvo palyginti tarpusavyje. Nors teisingų atsakymų į uždarus klausimus įvertis didesnis už teisingų atsakymų į atvirus klausimus įvertį, atlikus t testą, šis skirtumas nebuvo statistiškai reikšmingas ($t(50) = -1,91$; $p = 0,06$), t. y. vaikai teisingai atsakė į tiek pat atvirų, kiek ir uždarų klausimų.

Tačiau išryškėjo statistiškai reikšmingas skirtumas tarp vaikų klaidingų atsakymų į atvirus ir į uždarus klausimus įverčių ($t(50) = -3,76$; $p < 0,01$), t. y. vaikai buvo labiau linkę neteisingai atsakyti į uždarus nei į atvirus klausimus. Skirtumas tarp vaikų atsakymų „nežinau“ įverčių į abiejų formų klausimus taip pat statistiškai reikšmingas ($t(50) = 6,95$; $p < 0,01$), t. y. jų atsakymai į atvirus klausimus dažniau nei į uždarus klausimus buvo neužtikrinti („nežinau“).

Abiejų ekspertų vaikų pasakojimų tikslumo pagal klausimo formą vertinimo suderinamumas geras (žr. 2-ą lentelę), todėl rezultatams analizuoti naudojami jų bendro vertinimo vidurkiai.

Vaikų pasakojimų tikslumas pagal turinio kategorijas

Lyginant visų trijų kategorijų vidurkių skirtumus (žr. 3-ią lentelę) pastebėta, jog jie visi statistiškai reikšmingi, t. y. vaikai savo pasakoji-

muose tiksliau apibūdina vyksmą nei žmones ($t(50) = 2,11$, $p = 0,04$) ar aplinką ($t(50) = 5,01$, $p < 0,001$), o apie žmones pasakoja tiksliau nei apie aplinką ($t(50) = 4,19$, $p < 0,001$). Taigi pasakojimai apie aplinkos detales buvo netiksliausi.

Detaliau išanalizavus kategorijos „Žmonės“ vertinimus pastebėta, kad vaikų pasakojimai apie save šiek tiek tikslesni nei apie kitus žmones, tačiau šis skirtumas nėra statistiškai reikšmingas ($t(50) = 1,94$, $p = 0,06$). Kalbant apie kategoriją „Vyksmas“ toks skirtumas buvo nustatytas: pasakojimų apie veiksmus tikslumas yra reikšmingai didesnis nei pasakojimų apie pokalbius ($t(50) = 6,15$, $p < 0,001$).

Ekspertų suderinamumas vertinant vaikų pasakojimo tikslumą pagal turinio kategorijas ir šiuo atveju buvo geras, todėl aptariant rezultatus naudojami jų bendro vertinimo vidurkiai.

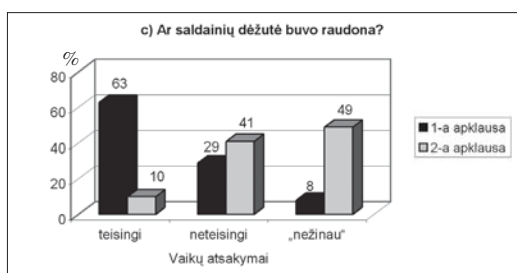
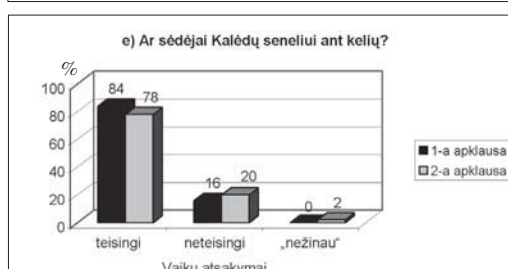
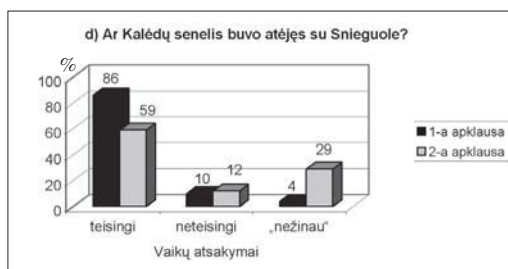
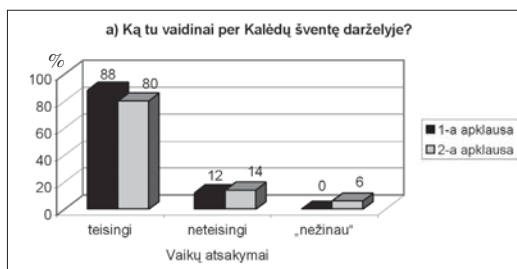
Vaikų atsakymų tikslumo pokyčiai antroje apklausoje

Palyginus abiejų apklausų vaikų atsakymus į parinktus penkis klausimus nustatyta, kad į visus klausimus vaikų atsakymai buvo tikslesni pirmojoje apklausoje, palyginti su antrosios apklausos rezultatais (žr. 1 (a-e) pav.). Tačiau šis skir-

3 lentelė. *Vaikų atsakymų tikslumo įverčių priklausomybė nuo turinio kategorijos (kiekvieno eksperto atskirai, abiejų kartu) ir ekspertų vertinimo suderinamumas*

Kategorija	Pasakojimo tikslumas	I eksperto vertinimas		II eksperto vertinimas		Ekspert suderinamumas (Pearsono r)	Bendras ekspert vertinimas	
		M	(SD)	M	(SD)		M	(SD)
Žmonės	bendras	2,71	(1,46)	2,61	(1,52)	0,90*	2,66	(1,45)
	apie save	2,69	(1,64)	2,53	(1,53)	0,89*	2,61	(1,54)
	apie kitus	2,27	(1,58)	2,37	(1,52)	0,81*	2,32	(1,47)
Vyksmas	bendras	2,98	(1,61)	2,84	(1,62)	0,90*	2,91	(1,57)
	pokalbiai	2,12	(1,90)	2,14	(1,82)	0,88*	2,13	(1,80)
	vyksmas	3,39	(1,66)	3,16	(1,50)	0,87*	3,28	(1,53)
Aplinka	bendras	2,12	(1,55)	2,25	(1,38)	0,81*	2,19	(1,39)

M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis; * $p < 0,01$.

1 pav. Vaikų teisingi, neteisingi ir „nežinau“ atsakymai (proc.) į penkis klausimus (a, b, c, d, e) pirmosios ir antrosios apklausos metu

tumas ne visais atvejais buvo statistiškai reikšmingas (pritaikius Wilcoxon kriterijų). Rezultatai rodo, kad nėra statistiškai reikšmingo skirtumo tarp atsakymų į pirmąjį ($Z = -1,89$; $p = 0,06$) ir į penktąjį ($Z = -1,13$; $p = 0,26$) klausimus, t. y. vaikai panašiai atsakė į šiuos klausimus tiek pirmosios, tiek antrosios apklausos metu. Tačiau reikšmingi skirtumai išryškėjo tarp atsakymų į antrąjį ($Z = -2,33$, $p = 0,02$), trečiąjį ($Z = -4,55$; $p < 0,001$) ir į ketvirtąjį ($Z = -3,44$; $p \leq 0,001$) klausimus, t. y. vaikai į šiuos klausimus dažniau rinkosi kitokį atsakymo variantą nei pirmosios apklausos metu.

Rezultatų aptarimas

Šiame darbe buvo tiriama ikimokyklinio amžiaus vaikų pasakojimų apie matytą įvykį tikslu-

mas. Rezultatai patvirtina kitų autorių duomenis, kad vaikų pasakojimai gali būti gana tikslūs (Fivush et al., 2002; Ricci, Beal, 1998; Schneider, Bjorklund, 1998), todėl nėra pagrindo abejoti vaikų pasakojimais vien dėl jų nedidelio amžiaus. Tačiau būtina atsižvelgti į daugelį psichologinių veiksnių, iš kurių vienas svarbiausių yra klausimų forma.

Kaip ir buvo tikėtasi, šio tyrimo rezultatai patvirtino pirmąją tyrimo pradžioje iškeltą hipotezę, kad vaikų pasakojimų tikslumas priklauso nuo klausimų formos: vaikai dažniau rinkosi neteisingą atsakymą į uždarus klausimus ir atsakymą „nežinau“ – į atvirus. Tai patvirtina ir kitų autorių gauti duomenys (Peterson et al., 1999). Galima manyti, kad taip atsitinka dėl to, kad vaikai, atsakydami į atvirus klausimus, labiau pasitiki savo žiniomis nei atsakydami į uždarus,

t. y. į atvirus klausimus nežinant atsakymo atsakyti yra sunkiau, kadangi šiuose klausimuose nepateikiamas galimas atsakymas. Todėl vaikai tokiomis atvejais paprastai sako „nežinau“. Ir atvirkščiai, uždaruose klausimuose jau yra pateikiamas galimas atsakymas (-ai), kurių vaikai dažniau ir pasirenka, jei nežino atsakymo. O jei toks uždaras klausimas mena klaidingą atsakymą, tai padidina klaidos tikimybę.

Yra teigiama, kad jei vaikai apklausiami užduodant atsakymą menančius klausimus pakartotinės apklausos metu, pasakojimų tikslumui tai gali turėti neigiamos įtakos (Bruck et al., 1997). Šiame tyrime nagrinėjant vaikų atsakymų pokyčius į penkis klausimus antrojeje apklausoje ši tendencija pasitvirtino, tačiau ne visada. Rezultatai rodo, kad vaikai mažai reikšmingus dalykus (pvz., saldainių dėžutės spalva) prisiminė iš tiesų blogiau. Taip pat atsakymai į klausimą, ar pagrindinis šventės dalyvis buvo atėjęs ne vienas, buvo ne tokie tikslūs. Remiantis K. Pezdek ir kt. (1997) galima manyti, jog čia didžiausią įtaką turi informacijos apie įvykį prieinamumas ir tikėtinumai, kad įteigtas faktas galėjo įvykti. Kad Snieguolė dalyvavo, toks įvykis vaikams atrodė gana realus, tačiau šiuo atveju jie rinkosi ne klaidingą atsakymą, o atsakymą „nežinau“. Apskritai vaikai pakartotinės apklausos metu gana dažnai rinkosi pastarąjį atsakymo variantą. Galima daryti prielaidą, kad vaikai neįjautė apklausėjo socialinio spaudimo pateikti kokį nors atsakymo variantą. Reikia pažymėti, kad sąlygos, kurioms esant vaikai labiausiai linkę pasakoti įteigtą informaciją pakartotinių apklausų metu, reikalauja detalesnių tyrimų.

Žinoma, tiek vaikų, tiek suaugusiųjų teisingai prisimenamos informacijos kiekis mažėja, kai ilgėja laiko tarpas tarp įvykio ir apklausos (Powell, Thomson, 2002). Tačiau reikšmingus dalykus vaikai gerai prisimena net ir po ilgo laiko tarpo (pvz., ką jie veikė įvykio metu). Netgi į

labai įtaigų klausimą apie tai, ar jie sėdėjo Kalėdų seneliui ant kelių, jie atsakė labai tiksliai. Tai patvirtina ir kitų autorių nuomone, jog tokio amžiaus vaikai nebūtinai visada yra labai įtaigūs (Batterman-Faunce, Goodman, 1993), o kai kurie jų prisiminimai gali būti ypač tikslūs, stiprūs bei atsparūs įtaigai (Stein et al., 1997; Fivush et al., 2002).

Pasitvirtino ir antroji tyrimo hipotezė, kad vaikų prisiminimų tikslumas kalbant apie žmones, vyksmą ir aplinką skiriasi. Vaikų tiksliausi prisiminimai yra apie veiksmus, o mažiausiai tikslūs – apie aplinkos detales. Tai neprieštaruoja kitų tyrimų rezultatams (Peterson et al., 1999). Nauja šiame tyrime buvo tai, kad detaliau tyrinėtą pokalbio turinio ir tikslumo ryšys. Pasirodė, kad vaikai panašiu tikslumu atsimena pokalbius kaip ir aplinkos detales. Kur kas geriau jie prisimena save ir kitus žmones apklausiamame įvykyje (galima netgi išskirti tam tikrą tendenciją pasakoti apie save tiksliau nei apie kitus). Tačiau, kaip jau buvo minėta pirmiau, veiksmų apibūdinimas yra tiksliausias, todėl atliekant vaikų apklausą daugiausia dėmesio reikia skirti būtent veiksmams (t. y. „kas vyko?“, „kaip vyko?“ ir pan.), ypač tiems, kurie tiesiogiai susiję su vaiku. Ikimokyklinio amžiaus vaikai, dėl nepakankamo žodyno, pasakodami neretai naudojami gestais, mimika, ir jiems tai padaryti yra lengviau pasakojant apie veiksmus, nei apie aplinką.

Išvados

Šio tyrimo rezultatai leidžia padaryti keletą svarbių praktinių išvadų. Pirmia, vaikai gali gana tiksliai prisiminti ir papasakoti apie reikšmingus praeities įvykius, todėl jų parodymai tiriant nusikaltimus gali būti vertingi. Antra, vaikai gali tiksliai atsakyti ir į atvirus, ir į uždarus klausimus, jei prisimena tai, ko klausama. Tačiau jei vaikai neprisimena, atsakydami į uždarus klau-

simus jie dažniau klysta, o atsakydami į atvirus klausimus renkasi atsakymą „nežinau“, todėl apklausiant vaikus (ypač pakartotinai) labiau rekomenduojama naudoti atvirus klausimus. Tre-

čia, vaikų pasakojimų tikslumas priklauso nuo to, apie ką kalbama, todėl apklausiant vaikus daugiausia dėmesio reikėtų skirti ne aplinkos detalių nustatymui, o veiksmų apibūdinimui.

LITERATŪRA

Batterman-Faunce J. M., Goodman G. S. Effects on context on the accuracy and suggestibility of child witnesses // *Child victims, child witnesses: Understanding and improving testimony* / G. S. Goodman, B. L. Bottoms (Eds.). New York: The Guilford Press, 1993. P. 301–330.

Brainerd C., Ornstein P. A. Children's memory for witnessed events: The developmental backdrop // *The suggestibility of children's recollections* / J. Doris (Ed.). Washington, DC: American Psychological Association, 1991. P. 10–20.

Bruck M., Ceci S. J., Melnyk L. External and internal sources of variation in the creation of false reports in children // *Learning and Individual Differences*. 1997, vol. 9, p. 289–316.

Ceci S. J., Bruck M. *Jeopardy in the courtroom: A scientific analysis of children's testimony*. Washington, DC: American Psychological Association, 1995.

Endres J., Poggenpohl C., Erben C. Repetitions, warnings and video: Cognitive and motivational components in preschool children's suggestibility // *Legal and Criminological Psychology*. 1999, vol. 4, p. 129–146.

Fivush R., Peterson C., Schwarzmüller A. Questions and answers: The credibility of child witnesses in the context of specific questioning techniques // *Memory and suggestibility in the forensic interview* / M. L. Eisen, J. A. Quas, G. S. Goodman (Eds.). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2002. P. 331–354.

Geddie L., Fradin S., Beer J. Child characteristics which impact accuracy of recall and suggestibility in preschoolers: Is age the best predictor? // *Child Abuse and Neglect*. 2000, vol. 24, p. 223–235.

Gee S., Gregory M., Pipe M.-E. 'What color is your pet dinosaur?' The impact of pre-interview training and question type on children's answers // *Legal and Criminological Psychology*. 1999, vol. 4, p. 111–128.

Goodman G. S., Quas J. A., Batterman-Faunce J. M., Riddlesberger M., Kuhn J. Predictors of accurate and inaccurate memories of traumatic events experienced in childhood // *Consciousness and Cognition*. 1994, vol. 3, p. 269–294.

Goodman G. S., Schaaf J. M. Over a decade of research on children's eyewitness testimony: What have we learned? Where do we go from here? // *Applied Cognitive Psychology*. 1997, vol. 11, p. 5–20.

Hershkowitz I. Children's responses to open-ended utterances in investigative interviews // *Legal and Criminological Psychology*. 2001, vol. 6, p. 49–63.

Kapardis A. *Psychology and law. A critical introduction*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1999.

Lamb M. E., Sternberg K. J., Hershkowitz I., Esplin P. W. Forensic interviews of children // *Handbook of the psychology of interviewing* / A. Memon, R. Bull (Eds.). Chichester, England: John Wiley & Sons Ltd., 2000. P. 253–277.

Ochsner J. E., Zaragoza M. S., Mitchell K. J. The accuracy and suggestibility of children's memory for neutral and criminal eyewitness events // *Legal and Criminological Psychology*. 1999, vol. 4, p. 79–92.

Peterson C., Dowden C., Tobin J. Interviewing preschoolers: Comparisons of yes/no and wh-questions // *Law and Human Behavior*. 1999, vol. 23, p. 539–555.

Pezdek K., Finger K., Hodge D. Planting false childhood memories: The role of event plausibility // *Psychological Science*. 1997, vol. 8, p. 437–441.

Poole D. A., Lamb M. E. *Investigative interviews of children: A guide for helping professionals*. Washington, DC: American Psychological Association, 1998.

Powell M., Thomson D. Children's memories for repeated events // *Children's testimony: A handbook of psychological research and forensic practice* / H. L. Westcott, G. M. Davies, R. H. C. Bull (Eds.). Chichester, England: John Wiley & Sons Ltd., 2002. P. 69–82.

Quas J. A., Qin J., Schaaf J. M., Goodman G. S. Individual differences in children's and adults' suggestibility and false event memory // *Learning and Individual Differences*. 1997, vol. 9, p. 359–390.

Ricci C. M., Beal C. R. Child witnesses: Effect of event knowledge on memory and suggestibility // *Journal of Applied Developmental Psychology*. 1998, vol. 19, p. 305–317.

Sayvitz K. J., Lyon T. D. Coming to grips with children's suggestibility // *Memory and suggestibility in the forensic interview* / M. L. Eisen, J. A. Quas, G. S. Godman (Eds.). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2002. P. 85–113.

Schneider W., Bjorklund D. F. *Memory* // *Handbook of child psychology: Cognition, perception and language* / W. Damon, D. Kuhn, R. S. Siegler (Eds.). New York: Wiley, 1998. P. 467–521.

Stein N., Wade E., Liwag M. D. A theoretical approach to understanding and remembering emotional events // *Memory for everyday and emotional events* / N. L. Stein, P. A. Ornstein, B. Tversky, C. Brainerd

(Eds.). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1997. P. 15–48.

Waterman A. H., Blades M., Spencer C. Interviewing children and adults: The effect of question format on the tendency to speculate // *Applied Cognitive Psychology*. 2001, vol. 15, p. 521–531.

Wilhelmy R., Bull R., Vrij A. „Pictures of the mind“: Does drawing lead to more errors in children's recollection of an argumentative event? // *Forensic psychology and law: Traditional questions and new ideas* / A. Czerederecka, T. Jaskiewicz-Obydzinska, J. Wojcikiewicz (Eds.). Krakow: Institute of Forensic Research Publishers, 2000. P. 208–214.

THE INFLUENCE OF QUESTION FORMAT ON ACCURACY OF CHILDREN'S TESTIMONY

Ilona Čėsnienė

Summary

A number of investigators have suggested that children, even preschoolers, can in fact recall a great deal of information accurately, but there are some important limitations, especially, question format. While analysing this limitation, it is important to state how the syntax of a question is related to the accuracy of narration and how investigators should formulate questions in order to get accurate and reliable responses. Moreover, the structure of a sentence influences the perception of a question and syntax in Lithuanian differs from Germanic languages, therefore it has been unclear whether the results of such investigations can be applied to the Lithuanian situation. Accordingly, the goal of the present study was to investigate the influence of question format on preschool-aged children's accuracy of narrative in different interviews. Whereas some studies have also showed that the content of information investigated (action, people, environment) is of great importance for the accuracy of children's narrative, the influence of the content of information was investigated in this study too.

Children aged 6 to 7 years took part in a Christmas event. Three weeks later children were interviewed

about the event for the first time; questions asked were of different format (open- and close-ended). Four months later the interview was repeated, some questions from the first interview were asked. Children's accuracy of narration was estimated by two psychologists.

The study showed that question format substantially influenced children's responses: children frequently responded „I don't know“ to open-ended questions, they were most likely to make errors if asked close-ended questions. Therefore it is recommended to ask children more often open-ended questions, especially if the interview is repeated.

Furthermore, it should be mentioned that children recalled less important details with greater difficulty in comparison with personally important information. More detailed analysis proved that the accuracy of narration depends on the content: the most accurate answers were given about actions, environment and verbal information were described less accurately. The difference in accuracy was statistically significant. Therefore it is recommended to ask young children more questions about actions.

Iteikta 2004 02 26

Priedas

Klausimų sąrašas

1. Ar prisimeni Kalėdų šventę darželyje?	9. Kalėdų senelis rankoje turėjo lazda ar šluotą?
2. Papasakok apie ją plačiau, kas ten vyko?	10. Ką gavai dovanų iš Kalėdų senelio darželyje?
3. Ką vaidinote?	11. Ar saldainių dėžutė buvo raudona?
4. Ką tu vaidinai per Kalėdų šventę darželyje?	12. Kada Kalėdų senelio gimimo diena?
5. Kaip atrodė salė?	13. Ar sėdėjai Kalėdų seneliui ant kelių?
6. Kaip atrodė auklėtojos?	14. Ar fotografavotės kartu su Kalėdų seneliu?
7. Kaip atrodė Kalėdų senelis?	15. Ar fotografas buvo vyras?
8. Ar Kalėdų senelis buvo atėjęs su Snieguole?	16. Ar patiko Kalėdų šventė?